

УДК 34(37)

С.А. Долгий,
аспірант Відкритого міжнародного
університету розвитку людини “Україна”

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БЛАГОДІЙНИХ КОРПОРАЦІЙ (PIAE CORPORA) У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Аналізується історико-правовий розвиток благодійних організацій типу piae corpora, види цих організацій та умови їх створення.

Ключові слова: благодійна організація, благодійний фонд, ad piae causae, piae corpora.

Анализируется историко-правовое развитие благотворительных организаций типа piae corpora, виды этих организаций и условия их создания.

Ключевые слова: благотворительная организация, благотворительный фонд, ad piae causae, piae corpora.

Historical and legal development of the charities such as piae corpora as well as the types of organizations and the conditions of their creation are analyzed.

Key words: charity organization, charity fund, piae causae, piae corpora.

Актуальність необхідності дослідження організованої благодійної діяльності у римському праві через благодійні корпорації (piae corpora) полягає у тому, що piae corpora були першими різновидами благодійних організацій періоду розквіту Римської імперії. Крім того, розроблені римськими юристами засади діяльності благодійних організацій були використані іноземними та вітчизняними правознавцями для правового врегулювання діяльності добровільних громадських формувань взагалі та благодійних організацій зокрема. Внаслідок цього окремі ознаки piae corpora спостерігаються у сучасних благодійних організаціях. Авторами робиться спроба дослідити історико-правовий розвиток благодійних організацій piae corpora.

Діяльність благодійних організацій типу piae corpora досліджували такі вчені: Г. Ульгорн, В.Б. Єльяшевич, В.В. Єфімов, М.Х.Г. Гаррідо, Санфіліппо Чезаре та ін.

Метою написання цієї статті є дослідження історії виникнення, розвитку та правового регулювання діяльності piae corpora періоду III–IV ст. н.е.

Раніше нами вже досліджувалася історія благодійництва та благодійної діяльності у Римській державі. Зокрема, римське право знає такі види благодійних утворень: аліментарні каси (alimenta), поховальні колегії (collegia tunuioium) та корпорації, створені для благочестивих цілей (piae corpora)¹. Предметом дослідження цієї статті є благодійні корпорації класичного та посткласичного періоду римського права piae corpora.

Благодійні корпорації piae corpora з'явилися у період правління імператора Костянтина Великого (306–337 рр.). У джерелах римського права того періоду містяться відомості про xenodochia (або xenones) – будинки для прийому бідних подорожніх. У середині IV – початку VI ст. xenones отримали широке розповсюдження у Східній частині Римської імперії, у середині IV сторіччя тільки в одному Константинополі існувало 35 благодійних корпорацій (piae corpora)².

Слід відмітити, що джерела римського права не встановлюють єдиного терміну для позначення благодійних організацій періоду розквіту Римської імперії, проте в деяких джерелах вони називаються ad piae causae, що в перекладі з латини означає

¹ Долгий С.А. Актуальні проблеми правового статусу благодійних організацій у римському праві // Наука і правоохорона. – 2012. – № 3. – С. 280–283.

² Ульгорн Г. Христианская благотворительность в древней Церкви. – СПб., 1900. – С. 291.

“благочестиві цілі” або “для благочестивих цілей”. У літературі з римського права цей термін застосовується для позначення усіх різновидів благодійних організацій³, проте разом із цим терміном в окремих монографіях зустрічається термін “*riae corpora*”, з латини “благочестиві корпорації”.

В.Б. Єльяшевич намагався встановити сутність терміну “*ad riae causae*”, однак дійшов висновку, що цей термін використовувався для позначення актів вчинюваних благодійниками (дарування майна для здійснення благодійної діяльності). У зв'язку із цим, термін “*ad riae causae*” почали застосовувати до усіх об'єднань осіб, які займалися благодійною діяльністю⁴.

Із використанням терміну *ad riae causae* не погоджуються Гарсія Гаррідо Мануель Хезус⁵ та Санфіліппо Чезаре⁶. Зокрема, Санфіліппо Чезаре вважає, що під “благочестивими цілями”, *riae causae*, розуміли всі благодійні заповідальні відмови від спадщини на користь бідних. З ним погоджується Гарсія Гаррідо Мануель Хезус та зазначає, що окрім “заповіту на користь бідних” під *riae causae* слід також розуміти щедрі внески, спрямовані на благодійні цілі, які мали місце в епоху пізньої імперії. Ці кошти призначалися також для благодійних установ типу будинків престарілих, лікарень і сирітських притулків, для церкви або для місць відправлення культу.

Отже, із вищенаведеного слідує, що під *ad riae causae* слід розуміти не юридичну особу, а дії фізичної особи (*persona*), які полягають у наданні майна благодійній організації на виконання її статутних цілей. Тобто *riae corpora* (з лат. “благочестива корпорація”) виступає як сукупність майна (фонд), отриманого через *ad riae causae* (дію або акт).

Ми вважаємо, що для позначення благодійних організацій періоду III–V ст. н.е. слід застосовувати термін *riae corpora*, як такий, що відповідає меті та сутності організації.

Для створення благодійної організації типу *riae corpora* необхідна була наявність майна, трьох членів організації та публічно-правового акта, за яким організація визнавалася суб'єктом права.

Шляхами отримання майна для діяльності благодійної організації були розпорядження компетентної особи (часто місцевого єпископа) про виділення церковного майна для діяльності благодійної організації; обіцянка приватної особи подарувати майно для використання його у благодійних цілях (*votum*); поминальний заповіт.

Згідно з латинськими правовими джерелами створення будь-якого добровільного громадського формування санкціонувався імператорською владою шляхом прийняття *lex generalis*, тобто закону, який встановлював загальні правила створення або *lex specialis* – окремий дозвіл імператора, який видавався у кожному конкретному випадку.

Із джерел римського права впливає, що організації *riae corpora* створювалися на підставі *lex generalis*, яким був виданий у період 306–337 рр. едикт імператора Костянтина Великого, який визначив обсяг правоздатності *ad riae causae*. Особливістю цього документу була відсутність правил створення благодійних організацій. У зв'язку із цим, в юридичній літературі виникло припущення про те, що для створення згаданих видів організації потрібно було *lex specialis*.

В.В. Єфимов вважає, що для створення благодійних організацій потрібно було отримати спеціальний дозвіл державної влади – *lex specialis*⁷. Проте інші автори вважають, що для створення *ad riae corpora* у римському праві достатньо було *lex generalis*. Так, Д. Азаревич відмічає, що “з огляду на латинські джерела, організації *riae corpora* створювалися без участі державної влади⁸”. З ним погоджується

³ *Ельяшевич В.Б.* Юридическое лицо, его происхождение и функции в римском частном праве. – М., 1910. – С. 442.

⁴ Там само, С. – 442.

⁵ *Гарридо М.Х.Г.* Римское частное право. Казусы, иски, институты. – М. : Статут, 2005. – С. 233.

⁶ *Курс римского частного права: учеб. / Под ред. Д.В. Дождева* – М. : Издательство БЕК – 2002. – С. 49.

⁷ *Ефимов В.В.* Догма римского права. Учебный курс. – СПб., 1901. – С. 90.

⁸ *Азаревич Д.И.* Система римского права. Университетский курс. – СПб., 1887. – С. 108.

Н.О. Нерсеров, який у своїй праці “Система римського права” зазначає, що благодійна сутність цих організацій не могла сприяти законодавчому обмеженню свободи громадян створювати благодійні організації, оскільки таке обмеження суперечило б християнським почуттям римських імператорів, які з огляду на свою релігійність, сприяли розвитку благодійної діяльності⁹.

Наведені вище обставини ставлять під сумнів необхідність *lex specialis* у кожному конкретному випадку створення *pie corpora*. У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що благодійні організації типу *ad pie causae* створювалися у нормативно-явочному порядку.

Існували такі види *Piae corpora*: шпиталі (*nosocomia*), будинки для людей похилого віку (*gerontocomia*), для покинутих немовлят (*brephotrophia*), для сиріт (*orphanotrophia*), для бідних (*ptochotrophia*), для подорожніх (*xenodochia* або *xenon*), будинки для вдів (*herotrophia*)¹⁰. Існували також благодійні організації, які виходять за рамки наведеної класифікації. Серед них найбільшою популярністю користувалися створений Іоанном Милостивим (398–404 р. н.е.) будинок для прийому бідних породіль або заснований Юстиніаном (527–565 р. н.е.) будинок для прийому заблудлих жінок, так званий “будинок покаяння”.

На нашу думку, різноманітність благодійних організацій свідчить про активний розвиток організованої благодійної діяльності у всіх частинах Римської імперії. Відповідно мотивом активного розвитку організованої благодійної діяльності є поширення християнської релігії у Римській імперії.

Г. Ульгорн відмічає, що незважаючи на наявність спеціальної назви кожної благодійної організації, яка відносила її до конкретної галузі благодійної діяльності, *pie corpora* не були позбавлені права надавати благодійну допомогу і в інших галузях. Так, наприклад, у шпиталях (*nosocomia*), призначених для лікування хворих, знаходили притулок не тільки хворі, але і всі, хто потребував допомоги. Отже, особливістю *pie corpora* є те, що їх діяльність не обмежувалася конкретним видом благодійної діяльності, який був зазначений у статуті та впливав із її назви.

На жаль, джерела римського права не містять відомостей, які могли б дати досить повне уявлення про внутрішню структуру та лад римських благодійних організацій типу *pie corpora*. Відомо лише, що серед них зустрічалися як невеликі установи – “дияконії”, так і великі, що містили у своєму складі декілька будівель, наприклад, Васіліада у Кесарії.

Із проведеного нами вище аналізу статусу *pie corpora* слідує, що за своєю організаційно-правовою суттю вона була попередником сучасних благодійних фондів та утворювалася завдяки акту дарування майна (*ad pie causae*).

Крім того, у ході дослідження нами встановлено, що поняття *ad pie causae* та *pie corpora* не є тотожними.

Отримано 11.04.2013

⁹ Нерсеров Н.О. Система римского права. – М. – Т. 1. – С. 141.

¹⁰ Ульгорн Г. Вк. праця. – С. 293.